

04/22

ReOS

Recht der Osteuropäischen Staaten

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS) – scientific journal of legal sciences founded by University of Göttingen (Germany) with the purpose of knowledge sharing between Western and Eastern Europe.

Publisher:

Prof. Dr. **Thomas Mann (Begr.)**, Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen

Editorial board:

Prof. Dr. **Toma Birmontienė**, Professorin am Laboratorium für Menschenrechte, Institut für öffentliches Recht, Mykolas-Romeris-Universität (Litauen)

Prof. Dr. habil. **Sabina Grabowska**, University of Rzeszow (Polen)

Prof. Dr. **Thomas Mann (Begr.)**, Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen

Prof. Dr. habil. **Joanna Marszalek-Kawa**, Nicolaus Copernicus University (Polen)

Prof. Dr. **Roman Melnyk (Schriftleitung)**, Hochschule des Rechts („School of Law“) der M. Narikbayev KAZGUU Universität (Kasachstan)

Dr. jur. **Bernhard Schloer**, DAAD-Langzeitdozent, Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kiew (Ukraine)

Dr. **Agne Tvaronaviciene**, Postdoc am Laboratorium für Mediation und nachhaltige Konfliktlösung, Institut für öffentliches Recht, Mykolas-Romeris-Universität (Litauen)

Dr. iur. **Azamat Egamberdiev**, Dozent des Lehrstuhls für Staatsrecht und Staatsverwaltung der Tashkenter Staatlichen Juristischen Universität beim Justizministerium der Republik Usbekistan

Partners

Netzwerk Ost-West

Rechtsdialog.org

www.uni-goettingen.de/reos

04/2022

ISSN 2199-6245

ReOS 04 / 2022

Inhaltsverzeichnis

Current areas of improvement of legal terminology in the field of alienation of private property for public needs or for reasons of public necessity <i>Antonenko Anastasiia</i>	4
Use of natural objects of property rights of the Ukrainian people as institution of administrative law <i>Branowicki Wiktor</i>	13
The price of shares in the squeeze-out and sell-out procedures <i>Polosenko Kseniia</i>	21

Current areas of improvement of legal terminology in the field of alienation of private property for public needs or for reasons of public necessity*Antonenko Anastasiia**Postgraduate Student at the Administrative Law and Process Department**Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**ORCID ID: 0000-0003-2421-7768*

Legal terminology is one of the means of approximating Ukrainian legislation to European. In addition, the correctness of concepts and categories is the key to the correct understanding, interpretation and application of the rules of law. Therefore, the article is devoted to clarifying and substantiating the current areas of improvement of legal terminology in the field of alienation of private property for public needs or for reasons of public necessity. To achieve it, terms, that are used in European countries to denote the concepts of «alienation of private property for public needs or for reasons of public necessity» and «alienation of land, other real estate objects placed on them, which are privately owned, for public needs or for reasons of public necessity», are considered in the article. The features of understanding the concept of «vyvlasnennya» in view of the historical circumstances of its use and modern approaches to interpretation are analyzed. The concept of «expropriation» in terms of the possibility and expediency of its implementation to domestic legislation is described. It is summarized in the conclusions that in order to approximate Ukrainian legislation to the legislation of European states, unification and universalization of legal terminology, as well as taking into account the peculiarities of the development of this legal institution and historical features of the use of the concept «expropriation», this term should be returned to legal circulation in Ukraine. In case of it, this term should replace the category applied today by making appropriate changes to the Law of Ukraine «On alienation of land, other real estate objects placed on them, which are privately owned, for public needs or for reasons of public necessity». This step should be made as well as for other regulations, which regulate those or other aspects of the relationship of alienation of objects of private property for public needs or for reasons of public necessity. The concise of the European term, which avoids meaningful and verbal overload of regulations and legal scientific texts, further explains the relevance of these recommendations.

Актуальні напрямки удосконалення юридичної термінології у сфері відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності*Антоненко Анастасія Василівна**аспірантка кафедри адміністративного права та процесу**Навчально-наукового інституту права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна**ORCID ID: 0000-0003-2421-7768*

Вступ. Юридична термінологія є важливою та невід'ємною складовою нормативно-правової, науково-навчальної і довідково-інформаційної бази правової науки і практики. Це зумовлено тим, що мова становить собою фундамент для права та його реалізації, адже кожен термін описує певне поняття та має власне, унікальне значення, він слугує посередником між юридичним текстом та його розумінням. Тому його правильний вибір, ясність та чіткість з тим, щоб він максимально точно відображав собою те правове явище, яке мається на увазі, є базисом коректного тлумачення і належного застосування правових норм на практиці, якості юридичних документів, ефективної комунікації між суб'єктами права¹, починаючи від приватних осіб і закінчуючи органами публічної влади та міжнародними організаціями як на національному, так і на міжнародному рівнях. У зв'язку з цим, актуалізація правничої термінології та її узгодження з новітніми здобутками у галузі юриспруденції, європейськими стандартами, традиціями і практикою, змінами у законодавстві та тенденціями розвитку суспільства, держави і права є важливим завданням, яке стоїть перед

¹ Handbuch der Rechtsförmlichkeit: Bekanntmachung vom 22. September 2008. Dritte Auflage. *Bundesanzeiger*. 22. Oktober 2008. Nr. 160a. Berlin: HG Bundesministerium der Justiz. S. 33–39. URL: https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF/Themenseiten/RechtssetzungBuerokratieabbau/HandbuchDerRechtsfoermlichkeit_deu.pdf?__blob=publicationFile (дата звернення: 18.09.2022); Terminology News. Was ist Terminologie und warum ist sie so wichtig? URL: <https://www.t-works.eu/tworks-3/was-ist-terminologie-und-warum-ist-sie-so-wichtig/> (дата звернення: 18.09.2022); 4. Rechtliche Grundbegriffe. Einführung in die Rechtswissenschaft : E-Skript / Prof. Dr. Matthias Mahlmann ; Lehrstuhl für Rechtstheorie, Rechtssoziologie und Internationales Öffentliches Recht ; Universität Zürich. URL: <https://www.rwi.uzh.ch/e1t-1st-mahlmann/einfuehrungrw/grundbegriffe/de/html/index.html> (дата звернення: 18.09.2022).

правознавцями і має виконуватись стабільно, своєчасно, обґрунтовано та якісно. Тому вважаємо актуальним обраний напрямок нашого дослідження, який безпосередньо пов'язаний з удосконаленням застосованого в Україні понятійно-категоріального апарату.

Окрім того, зауважимо, що, попри окреслені вище аргументи й очевидний вплив змістовного наповнення усної та письмової юридичної мови на результат правотворчої і правозастосовної діяльності, для України сьогодні дещо властива проблема, пов'язана з нівелюванням значення термінології у правовому житті, про що свідчать: тексти нормативно-правових актів, у яких відсутня термінологічна точність, використовуються застарілі поняття тощо; випадки, які виникають під час навчального процесу, за яких студенти ставлять під сумнів вагомість того, яке слово використовувати; наукові праці, у яких одні й ті самі терміни вживаються у доволі різних значеннях, або ж, навпаки, відмінні за змістом категорії розглядаються як синонімічні. З огляду на це, наше дослідження важливе, між іншим, з тієї точки зору, щоб підштовхнути до подальшого розвитку культуру юридичної мови у нашій державі і підвищити її якість.

Додатково до вказаного наголосимо на тому, що у Законі України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»² (далі – ЗУ «Про відчуження ...») застосовується термінологія, яка не відповідає підходу,

² Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1559-VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2010. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text> (дата звернення: 18.09.2022)

поширеному і загальноновизнаному у країнах Європи, насамперед тих, що є членами ЄС, що обумовлює доцільність та нагальність наукових розробок за тематикою нашої статті.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є: з'ясування та обґрунтування актуальних напрямків удосконалення юридичної термінології у сфері відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до викладу основного питання, винесеного на розгляд у даній статті, звернімо увагу на те, що у європейських державах для позначення понять «відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» та, як це має місце у зазначеному вище законі, «відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» застосовується термін «експропріація», який залишається незмінним для багатьох з них з моменту його впровадження. Наприклад, у: Швейцарії³, Ліхтенштейні⁴–«Expropriation», Італії–«Espropriazione»⁵,

Іспанії – «Expropiación»⁶, Португалії – «Expropriação»⁷, Польщі – «Ekspropriacja»⁸, Словачії – «Expropiácia»⁹, Сербії та Північній Македонії – «Експропријација»¹⁰, Хорватії – «Eksproprijacija»¹¹, Чехії – «Expropiace»¹² тощо. Він знайшов своє визнання й поширення також на рівні ЄС у рішеннях ЄСПЛ, наприклад, по справах: «Алієва та інші проти Азербайджану»

⁶ Fernández-Bermejo, D. U. Expropiación forzosa y beneficiario privado. Bases constitucionales, régimen administrativo y derecho europeo : Tesis Doctoral. Ciudad Real, 2014. 668 p.; Jaramillo, R. F. La expropiación por causa de utilidad pública : estudio comparado de las legislaciones ecuatoriana y española : Tesis Doctoral. Madrid, 2015. 364 p.

⁷ CÓDIGO DAS EXPROPRIAÇÕES : Lei n.º 168/99, de 18 de Setembro (6a versão: Lei n.º 56/2008, de 04/09). URL: https://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=477&tabela=leis&so_miolo= (дата звернення: 18.09.2022)

⁸ Pawłowski, S. Glosa (aprobująca) do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 2017 r., sygn. SK 39/15. *Studia prava publicznego*. 2018. NR 1 (21). Str. 175–186.; Pawłowski, S. Pojęcie, przedmiot i charakter prawny umowy wywłaszczeniowej (ekspropriacyjnej). *Zeszyty Naukowe KUL* 61. 2018. Nr 4 (244). Str. 155–167.

⁹ Novanská Kručayová, K., Švecová, A. Arizácia – negácia práva na vlastníctvo v slovenskom štáte (1939–1945). *Právněhistorické studie*. 2016. 46/2. Str. 76–99.

¹⁰ Давитковски, Б., Павловска-Данева, А. Административно право – прв дел (материјално право). 3. изменето и дополнето изд. Скопје : Универзитет "Св. Кирил и Методиј", 2018. С. 29–30.; Прица, Милош Н. Експропријација као правни институт : докторска дисертација. Ниш, 2016. 361 с. URL: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/disertacije/disertacija_milos_prica.pdf (дата звернення: 18.09.2022)

¹¹ Salma, Jožef. Eksproprijacija. *Instituti, sudska praksa I zakonski propisi*. Zagreb : RO «INFORMATOR», OOUR Tiskara «ZAGREB», 1987. 207 Str.

¹² Grygar, T. Expropiace a práva třetích osob. *JURISPRUDENCE*. 2020. No 2. Str. 26–39.

³ Deutsch-Schweizerisches Handbuch der Planungsbegriffe / Bächtold, H.-G., Bühlmann, L., Capaul, D. and others ; gesamtred. Bühlmann, L., Eberle, D., Haag, H., Overbeck, G. 2., neu bearbeitete Auflage. Hannover – Bern: Verlag der ARL; VLP-ASPAN, 2008. S. 176.

⁴ Wille, Herbert. *Liechtensteinisches Verwaltungsrecht. Ausgewählte Gebiete*. Liechtenstein Politische Schriften. Band 38. Schaan: Verlag der Liechtensteinischen Akademischen Gesellschaft, 2004. S. 94.

⁵ Sergi, A. Il potere di acquisizione successiva nel diritto della espropriazione per pubblica utilità tra principio di legalità e "giusto equilibrio" : Tesi di dottorato. Milano, 2011. 373 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187846242.pdf> (дата звернення: 18.09.2022)

від 21 грудня 2021 р.¹³, «Рюшан Уйсал проти Туреччини» від 8 березня 2022 р.¹⁴, «Палка та інші проти Чеської Республіки» від 24 березня 2022 р.¹⁵ та ін. У якості альтернативи до цього, можна стверджувати, міжнародного терміну у низці держав поряд із ним застосовується також власний термін (в одних країнах він набув більшого вжитку, витіснивши собою міжнародний еквівалент, в інших – вони використовуються рівноцінно), який можна буквально перекласти як «вивласнення» та є синонімом експропріації, а саме, у: Німеччині¹⁶, Швейцарії¹⁷, Ліхтенштейні¹⁸,

Австрії¹⁹ – «Enteignung», Чехії – «Vyvlastnění»²⁰, Словачії – «Vyvlastnenie»²¹, Польщі – «Wywłaszczenie»²², Хорватії – «Izvlaštenje»²³ тощо. Єдина відмінність між цими двома підходами полягає, на нашу думку, у тому, що перша із застосованих назв має походження з латинської мови (від «expropriare»: префікс «ex» вказує на вилучення, якому зазвичай відповідають префікси «ви», «від», «роз»), а також прийменники «з», «із»; слово «propriare» означає «володіти»; «proprius» означає

¹³CASE OF ALIYEVA AND OTHERS v. AZERBAIJAN : Judgment of the European Court of Human Rights from December 21, 2021 (Final). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-212011%22%5D%7D> (дата звернення: 18.09.2022)

¹⁴AFFAIRE RÜŞAN UYSAL c. TURQUIE : La décision de la Cour européenne des droits de l'homme de 8 Mars, 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-216019%22%5D%7D> (дата звернення: 18.09.2022)

¹⁵CASE OF PÁLKA AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC : Judgment of the European Court of Human Rights from March 24, 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-216358%22%5D%7D> (дата звернення: 18.09.2022)

¹⁶B a u g e s e t z b u c h (BauGB): vom 23. Juni 1960 (Stand am 20. Juli 2022). URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/baug/BjNR003410960.html#BJNR003410960BJNG001804116> (дата звернення: 18.09.2022)

¹⁷Häfelin, U., Müller, G., Uhlmann, F. Allgemeines Verwaltungsrecht. 5. vollst. überarb. Aufl. Zürich : Schulthess, 2006. S. 437–454.

¹⁸Kley, A. Grundriss des Liechtensteinischen Verwaltungsrecht. Vaduz: Liechtensteinische Akad. Ges., 1998. S. 136, 219, 260, 315. (Liechtenstein, Politische Schriften, Bd. 23).

¹⁹Adamovich, L. K., Funk, B.-C. Allgemeines Verwaltungsrecht. 2., neubearb. Aufl. Wien ; New York : Springer, 1984. S. 167–171.; Eisenbahn-Enteignungsschädigungsgesetz – EisbEG. StF: BGBl. Nr. 71/1954 (WV). Fassung vom 15.04.2022. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001929> (дата звернення: 18.09.2022); Koja, F. Allgemeines Verwaltungsrecht : Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis. Begr. von Dr. Walter Antonioli. 3, völlig neu bearb. Aufl. Wien : Manz, 1996. S. 711–713, 718–725.

²⁰Grygar, T. Expropriace a práva třetích osob. Str. 26–39.; Hendrych, D. a kol. Správní právo. Obecní část. 8. vydání. Praha : C.H. Bech, 2012. Str. 387–414. (Právnícké učebnice).

²¹Ivančík, J. Vybrané inštitúty obmedzenia vlastníckeho práva vo verejnom záujme v rímskom a súčasnom slovenskom práve. *Sekcia dejín štátu a práva a teórie štátu a práva «Právno-teoretické a historické konotácie inštitútov práva v súčasnosti»* : zborník z V. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie «Banskobystrické zámocké dni práva» (14. – 15. november 2019, zámocký hotel The Grand Vigl'aš). Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela. Právnická fakulta UMB, 2020. Str. 58–69.

²²Kościełniak, G. Konstytucyjna regulacja instytucji wywłaszczenia w Polsce – geneza, konstytucyjne przesłanki wywłaszczenia na tle porównawczym. *Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały*. 2020. Nr 1 (26). Str. 149–165.; Pawłowski, S. Pojęcie, przedmiot i charakter prawny umowy wywłaszczeniowej (ekspropriacyjnej). Str. 155–167.

²³Britvić Vetma, B. Pravo izvlaštenja nekretnina u Hrvatskoj: Opći režim i posebni postupci. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. 2009. God. 46, № 1/2009. Str. 201–217.; Jelušić, M., Šarin, D. Ustavopravni aspekti određivanja naknade za potpuno izvlaštenje. *Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij.* (1991). 2015. V. 36, br. 2. Str. 813–844.

«власне», «приватний»²⁴), що через рецепцію римського права, зокрема латинської термінології, до права європейських країн, включаючи Україну, дозволяє розглядати її як універсальну. Друга ж назва була запроваджена пізніше і є, так би мовити, адаптацією латинського терміну до сучасної національної мови відповідних країн²⁵.

Звідси бачимо, що у Європі «відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» позначається за допомогою однослівного терміну, що, на нашу думку, є зручнішим та легшим для сприйняття на відміну від застосованого в Україні довгого формулювання. Тому, з огляду на стрімкий курс України на входження до ЄС, поглиблення міжнародної співпраці та, власне, її приналежність до країн Європи, вважаємо доцільним, раціональним та логічним внести відповідні зміни до юридичної лексики, застосованої у чинному законодавстві, що наблизить його до законодавства європейських держав. Однак для цього необхідно визначитись із напрямом його трансформації: або обрати міжнародний термін, або ж підтримати тенденції окремих європейських країн щодо посилення самобутності та популяризації власної мови через впровадження понять і категорій, які відповідають духу національної мови та не містять слів іншомовного

походження²⁶ (принаймні у сфері експропріації). Обидва способи наближення української термінології до європейської мають свої переваги, але, щоб сформулювати власну позицію щодо оптимального варіанту, проаналізуємо це питання дещо детальніше.

Так, «вивласнення», співзвучне з аналогічною термінологією названих вище іноземних країн (Чехії, Польщі, Хорватії та ін.), є власне українським словом і юридичним терміном, який вживався на початку ХХ ст. у нормативно-правових актах (та їх проектах) України (яка на той час існувала у вигляді таких державних формувань, як УНР і ЗУНР, а також згодом УСРР) у контексті нормативно-правового регулювання відносин конфіскації, націоналізації, експропріації (даний термін також вживався в Україні у ХІХ та ХХ століттях²⁷) та реквізиції, наприклад, у: 1) ст. 20 Закону УНР «Про землю в Українській Народній Республіці» від 8 січня 1919 р.²⁸, у якій було закріплено захід з відчуження усіх земель з їх природними багатствами у межах УНР без викупу²⁹; 2) ухвалі Земельної комісії Української Національної Ради «Основи земельної реформи» від 7 березня 1919 р.³⁰, яка встанов-

²⁶Borković, I. *Upravno pravo*. Str. 558.; Прица, Милош Н. Експропріація као правни институт. С. 142.

²⁷ Антоненко А. Про причини відсутності адміністративно-правових досліджень проблематики з відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. *Право України*. 2019. № 7. С. 247–263.

²⁸ Закон про землю в Українській Народній Республіці : від 8 січня 1919 р. URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1919_6518.html (дата звернення: 18.09.2022)

²⁹ Ibid.

³⁰ Ухвала Земельної комісії Української Національної Ради «Основи земельної реформи» : від 7 березня 1919 р. *Документи і матеріали. Том 2 / кер. роб. і відп. ред. О. Карпенко*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. С. 272–274.

²⁴ Скорина Л. П., Скорина О. А. Латинсько-український, українсько-латинський словник. Київ: Обереги, 2004. С. 63, 172. (Сер. «Abecedarium»); Expropriate. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/expropriate#note-1> (дата звернення: 18.09.2022); Sungenis, R. *Bob's Dictionary of Big Words*. New York : Cai Publishing, Inc., 2016. P. 56.;

²⁵ Britvić Vetma, B. *Pravo izvlaštenja nekretnina u Hrvatskoj: Opći režim i posebni postupci*. Str. 201–217.; Borković, I. *Upravno pravo*. 7. izmijenjeno i dopunjeno izd. Zagreb : Narodne novine, 2002. Str. 558.

лювала необхідність відчуження у приватних власників земель на користь малоземельних і безземельних селян з повним, частковим відшкодуванням їх вартості або без нього³¹; 3) Законі ЗУНР «Про вивласнення великих табулярних посіlostей» від 18 березня 1919 р.³², який, як зазначається у наукових джерелах, регулював відносини конфіскації земель у великих землевласників³³; 4) Земельному законі Української Національної Ради

³¹ Ibid.

³² Захарченко П. П. Історія держави і права України : підруч. Київ: Атіка, 2005. С. 275.; Сливка С. С. Правовий механізм реалізації земельної реформи у Західноукраїнській Народній Республіці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 24–31.; Терлюк І. Я. Аграрне питання як фактор правової політики українських державних формацій (1917–1921 рр.): започаткування національного земельного законодавства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 850. Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 461–468.

³³ Захарченко П. П. Історія держави і права України. С. 275.; Луцький М. І. Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки : дис. ... д-ра юрид. наук : Спец. 12.00.01. Київ, 2016. С. 314, 320–321.; Сидор В. Д. Історично-правові передумови формування вітчизняного земельного законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 111–117.; Сливка С. С. Правовий механізм реалізації земельної реформи у Західноукраїнській Народній Республіці. С. 24–31.; Терлюк І. Я. Аграрне питання як фактор правової політики українських державних формацій (1917–1921 рр.): започаткування національного земельного законодавства. С. 461–468.; Терлюк І. Я. Українська національна державність: формування державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.) : дис. ... д-ра юрид. наук : Спец. 12.00.01. Львів, 2020. С. 364.; Черник Н. С. Філософсько-правові засади творення української держави і права на початку XX століття у контексті християнської доктрини : дис. ... канд. юрид. наук : Спец. 12.00.12. Київ, 2016. С. 113.

від 14 квітня 1919 р.³⁴, який регулював відносини вилучення земель і лісів у власників до фондів ЗУНР з відшкодуванням і без нього³⁵; 5) ст. 43 проєкту Основного Державного Закону УНР (проєкту Урядової Комісії по виробленню Конституції Української держави) від 1920 р.³⁶, яка закріплювала узагальнений (і розширений порівняно із сучасним законодавством) перелік підстав для вивласнення та обмеження приватної власності та необхідність регулювання питань способів, розміру й форми справедливої винагороди на рівні закону³⁷; 6) у ст.ст. 164, 173 Адміністративного кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УСРР) від 1927 р., які закріплювали поняття реквізиції та конфіскації³⁸; 7) постанові ВУЦВК і РНК УСРР «Про вилучення і відвод земель та про вивласнення будівель і споруд для державних і громадських потреб» від 18 липня 1928 р., яка, як вказано у рішенні Шевченківського районного суду м. Львова від 28 квітня 2017 р. по справі

³⁴ Земельний закон Української Національної Ради : від 14 квітня 1919 р. *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. Том 2 / кер. роб. І відп. ред. О. Карпенко*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. С. 348–353.

³⁵ Ibid.

³⁶ Основний Державний Закон Української Народної Республіки (проєкт Урядової Комісії по виробленню Конституції Української держави) від 1920 р. URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1920_22.html (дата звернення: 18.09.2022)

³⁷ Ibid.

³⁸ Адміністративний кодекс УСРР : від 12 жовтня 1927 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP270014.html (дата звернення: 18.09.2022)

№ 466/2062/14-ц³⁹, регулювала відносини вилучення і відведення земель для державних і громадських потреб та проголошувала землю всенародним добром⁴⁰ та ін.

При цьому аналіз положень більшості з них дає змогу дійти висновку, що термін «вивласнення» використовувався як синонім сучасного «відчуження». Наприклад, даний висновок підтверджують положення ст. 164 Адміністративного кодексу УСРР від 1927 р., відповідно до якої під реквізицією розумілось зокрема примусове оплачуване вивласнення майна в силу державної потреби, та ст. 173, згідно з якою конфіскація (або конфіскація, як це зазначено у Кодексі) тлумачилась як неоплачуване примусове вивласнення майна за вироком суду або наказом адміністративної влади⁴¹.

Сьогодні ж цей термін є майже забутим для вітчизняної юриспруденції, більш того, не кожний тлумачний словник сучасної української мови містить його визначення, а в існуючих тлумаченнях його ототожнюють з конфіскацією⁴², яка є лише одним зі способів відчуження майна на користь інших осіб. В окремих джерелах трапляються й інші спроби його пояснити, наголошуючи на ідентичності понять «вивласнення» та «примусового відчуження об'єктів приватної власності», закріпленого у Конституції

України⁴³, що так само, як і у першому названому випадку, є, на нашу думку, помилковим, з огляду на історичні особливості застосування даного терміну.

Попри вказане, термін «вивласнення» можна зустріти лише або в історично-правових дослідженнях, присвячених початку ХХ ст., у яких характеризуються названі вище нормативні акти, програми партій та органів влади, земельна реформа цього періоду тощо (наприклад, у працях М. І. Луцького⁴⁴, Р. В. Тимченка⁴⁵, О. В. Турчака⁴⁶ та ін.), або ж на сторінках поодиноких наукових досліджень (наприклад, К. В. Оверковського⁴⁷), у яких він застосовується у якості синоніму до слова «відчуження», яке визначається у правовій літературі як перехід права власності на майно до іншої особи⁴⁸ або, іншими словами, як спосіб розпорядження майном, що

⁴³ Лісовська Ю. П., Подоляка С. А., Лісовський П. М. Сучасне фінансове право : навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор». 2018. С. 27.

⁴⁴ Луцький М. І. Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки : дис. ... д-ра юрид. наук : Спец. 12.00.01. Київ, 2016. С. 314–321, 348.

⁴⁵ Тимченко Р. Державне будівництво та політико-економічні перетворення ЗУНР (листопад 1918–червень 1919 рр.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 6. С. 111–144.

⁴⁶ Турчак О. В. Правове регулювання етнонаціонального становища та суспільної діяльності українців у Польщі (1918–1939 рр.) : дис. ... д-ра юрид. наук : Спец. 12.00.01. Острог, 2015. С. 291.

⁴⁷ Оверковський К. В. Відчуження прав промислової власності. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року). Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 172–178.; Оверковський К. В. Правове забезпечення введення прав промислової власності в господарський оборот : дис. ... д-ра філософії : 081. Вінниця, 2020. С. 126.

⁴⁸ Ibid.

³⁹ Рішення Шевченківського районного суду м. Львова від 28 квітня 2017 р. по справі № 466/2062/14-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/66407079> (дата звернення: 18.09.2022)

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP270014.html (дата звернення: 18.09.2022)

⁴² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, ІРПНЬ: ВТФ «Перун», 2005. С. 129.

полягає у передачі цього майна у власність іншої особи⁴⁹.

При цьому маємо зауважити, що якщо в юридичних енциклопедіях категорія «відчуження» розкривається у розглянутому вище широкому розумінні (даний підхід до тлумачення названого поняття ми характеризуємо як широкий, оскільки за нього не обмежується сутність відчуження окремими способами зміни власника), то у тлумачному словнику української мови воно зводиться до вилучення, відібрання певного майна на законних підставах на користь держави, організації чи окремої особи⁵⁰. У цьому разі зазначимо, що, юридична термінологія та побутова лексика, на нашу думку, відрізняються за своєю сутністю та змістом, а тому цілком можливо, що у звичайному тлумачному словнику певне слово визначатиметься без урахування юридичних тонкощів та здобутків правової науки. Відповідно, для встановлення сутності того або іншого терміну перевагу доречніше надавати спеціальній юридичній літературі довідкового характеру, якою є насамперед юридичні енциклопедії. Зважаючи на це, вважаємо, що коректніше розглядати юридичну категорію «відчуження» у широкому розумінні, не обмежуючи його лише примусовими формами зміни власника певного майна.

Звідси коротко підсумуємо, що, беручи до уваги історичні особливості використання

⁴⁹ Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / укл. В. Л. Бабка, М. М. Шумило; за ред. А. М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. С. 29.; Кройтор В. А. Відчуження майна. *Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.]* / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2: Д – Й. URL: https://leksika.com.ua/17520405/legal/vidchuzhennya_mayna (дата звернення: 18.09.2022)

⁵⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). С. 185.

терміну «вивласнення», він є синонімом «відчуження», яке, зі свого боку, тлумачиться як зміна власника майна у будь-який, як добровільний, так і примусовий спосіб. Відповідно, поняття жодного з цих термінів недоцільно звужувати до одного зі способів передачі права власності, як то до експропріації, чи конфіскації. А тому вважаємо недоцільним обрати термін «вивласнення» як альтернативу чинному «відчуженню об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», оскільки він, принаймні наразі, є непридатним для цього (проте цілком припускаємо, що тривала практика його використання виключно у цьому контексті може з часом змінити ставлення до нього й створити підґрунтя для його впровадження у правовий обіг як україномовну заміну його діючому на той час еквіваленту).

Натомість, термін «експропріація» є знайомим та, можна навіть стверджувати, більш звичним для українського права з точки зору позначення ним відносин відчуження для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, оскільки із виникненням досліджуваного нами інституту саме названа категорія застосовувалась по відношенню до нього⁵¹. Крім того, як ми підкреслювали вище, він активно вживається як у нормативно-правових та наукових джерелах багатьох європейських держав в силу походження з латинської мови, що робить його спільним для них, так і загалом на рівні ЄС, зокрема у рішеннях ЄСПЛ, внаслідок чого його можна охарактеризувати як такий, що має універсальний, міжнародний характер і є зрозумілим для країн-членів ЄС та загалом Європи (щонайменше

⁵¹ Антоненко А. Про причини відсутності адміністративно-правових досліджень проблематики з відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. *Право України*. 2019. № 7. С. 247–263.

для їх правознавців). Відтак, «експропріація» є історично обумовленою та визнаною міжнародною спільнотою категорією, яка в силу названих вище обставин одразу асоціюється із процедурою «відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» і не викликає заперечень чи дискусій щодо можливості її застосування по відношенню до інших суміжних процедур (чи правових інститутів). Як відзначає М. Н. Прица, цей термін міцно укорінений у правосвідомості, нормативно-правових актах та юридичній літературі⁵².

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене вище у статті, наголосимо на тому, що з метою наближення українського законодавства до законодавства європейських держав, уніфікації та універсалізації

юридичної термінології, а також враховуючи особливості розвитку даного правового інституту та історичні особливості вживання поняття «експропріація», вважаємо за доцільне повернути цей термін у правовий обіг в Україні та замінити ним застосовану сьогодні категорію шляхом внесення відповідних змін до ЗУ «Про відчуження ...», а також інших нормативно-правових актів, у яких регулюються ті або інші аспекти відносин відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. Доречність такого кроку додатково пояснюється лаконічністю європейського терміну, який дозволяє уникнути змістовного і словесного перевантаження нормативно-правових актів та юридичних наукових текстів.

⁵²Прица, Милош Н. Експропріація као правни институт. С. 143.

**Use of natural objects of property rights
of the Ukrainian people as institution of administrative law**

*Branowicki Wiktor**PhD in Economics,**Attorney at Law, Senior partner Law Firm “KB Partners”**ORCID ID: 0000-0002-4339-2214*

The article is devoted to substantiating the belonging of legal formation called «use of natural objects of property rights of the Ukrainian people» to the institutions of administrative law. The article presents generalized features inherent in sub-branches and institutions of law, which are offered in scientific professional sources in Ukraine. The author supplements the list of features inherent in sub-branches of law with features independently identified as a result of comparison with the features of legal institutions. On their basis, the author framed the main features characteristic of legal formation called «use of natural objects of property rights of the Ukrainian people». Their analysis allowed the author to conclude that legal formation within the system of law, which is devoted to the regulation of relations in the sphere of using natural objects of property rights of the Ukrainian people, should be defined as institution of law. Having established this, the author clarified the place of this institution in the system of law, namely, he determined its belonging to specific branches of law and its placement in their structure. The author pays special attention to determining the varieties of institution of using natural objects of property rights of the Ukrainian people. As a result of study conducted in the article, the author concluded that legal formation, the subject of regulation of which is the relations of use of natural objects of property rights of the Ukrainian people, is an intersectoral institution of law, which, depending on the chosen aspect of these relations, covers the norms of administrative, environmental, land and other branches of law and at the same time is in one or another part of the structure of each of them. The author also emphasized in the conclusion that the legal provisions regulating administrative and legal relations related to the exercise of citizens' right to use natural objects of property rights of the Ukrainian people constitute a special institution of Special Administrative Law, which is placed within its sub-branch called the «Environmental law».

Користування природними об'єктами права власності народу України як інститут адміністративного права

Брановицький Віктор Володимирович

кандидат економічних наук,

адвокат, старший партнер АО «КБ Партнерс»

ORCID ID: 0000-0002-4339-2214

Вступ. Передбачене Конституцією України¹ право на користування природними об'єктами права власності народу України сьогодні залишається майже не дослідженим з боку вітчизняних правознавців, що створює перепони у його реалізації та виконанні пріоритетних завдань держави із забезпечення прав і свобод людини, а також має своїм наслідком недостатньо розвинене нормативно-правове регулювання адміністративно-правових відносин, які виникають та/або можуть виникнути з цього приводу. Тому одним із нагальних питань перед науковцями має постати виправлення даного недоліку шляхом активізації наукових розробок в окресленій сфері. Досягненню цієї мети має сприяти побудова й подальший розвиток концепції формування інституту користування природними об'єктами права власності народу України у системі вітчизняного права та його удосконалення, чому сприятиме виконання наступних проміжних наукових завдань: обґрунтувати його належність до інститутів права, на підставі аналізу ознак таких правових утворень в межах системи права, як підгалузі та інститути; охарактеризувати його з точки зору властивих йому рис та визначити належність його до певних різновидів інститутів права; встановити його місце у системі адміністративного права та встановити межі його зв'язку

з іншими галузями права. Це дасть змогу додатково наголосити на важливості та необхідності дослідження адміністративно-правових відносин, які складаються з приводу реалізації названого вище конституційного права громадян, проведення інших адміністративно-правових досліджень з окресленої проблематики, зокрема, з тим, щоб сформулювати шляхи удосконалення механізму публічного адміністрування та нормативно-правового регулювання у цій сфері, а також з метою розвитку науки адміністративного права, яка має задовольняти актуальні потреби суспільства і держави.

З огляду на зазначене, **метою статті** є обґрунтування належності правового утворення під назвою «користування природними об'єктами права власності народу України» до інститутів адміністративного права.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи вказане вище, пропонуємо розпочати виклад основного матеріалу із ознайомлення з ознаками підгалузей та інститутів права, які виділяються у сучасній теорії права та на підставі яких до них можна віднести ті або інші правові утворення в межах системи права. З цією метою узагальнимо наявну у наукових фахових джерелах інформацію та наведемо сукупність рис, належних підгалузям та інститутам права. А саме, для них характерні наступні ознаки.

Для підгалузей права: 1) об'єднує собою низки інститутів права, взаємопов'язаних за предметом і цілями правового регулювання,

¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

в межах галузі права²; 2) предмету правового регулювання характеризується автономними особливостями, які дозволяють вести мову про самостійне правове утворення в межах галузі права; 3) предмет правового впливу включає низку різновидів однорідних відносин, відокремлених між собою за певними видовими ознаками та об'єднаних в межах підгалузі за спільними засадничими рисами, які у своїй сукупності становлять певну однорідну сферу життєдіяльності суспільства та функціонування держави; 4) становить собою сукупність правових норм, які формують собою об'єднані у її межах інститути права. Тобто вона характеризується ширшим обсягом нормативно-правового наповнення, порівняно з інститутами права (ознаки 2–4 сформульовані внаслідок порівняння з рисами інститутів права, викладених нижче);

Для інститутів права: 1) регулює сукупність суспільних відносин певного виду, відокремленого за особливими рисами, властивими лише йому поміж решти різновидів однорідних з ним відносин, які у своєму загалі становлять предмет правового регулювання однієї або кількох галузей або підгалузей права; 2) основне призначення полягає у забезпеченні цілісного, відносно завершеного регулювання у межах даного виду однорідних суспільних відносин, що має своїм виразом повноцінне задоволення потреб суспільства у регулюванні даного виду правовідносин; 3) становить собою сукупність правових норм, відокремлених від решти нормативного масиву та взаємопов'язаних між собою за певними критеріями, обумовленими предметом правового регулювання, що виражається у наявності системи

нормативно-правових актів, об'єднаних за сферою впливу, яка у своєму зв'язку дозволяє досягти цілей регулювання виду суспільних відносин, які складають собою предмет даного інституту; 4) конструкція його змісту втілюється у загальних ідеях, принципах, положеннях, спільних для низки нормативно-правових актів за предметом та цілями правового регулювання³.

Опираючись на розглянуті риси підгалузей та інститутів, проаналізуємо, до яких з названих структурних складових системи права варто віднести сукупність правових норм, якими урегульовано відносини, що виникають у сфері користування природними об'єктами права власності народу України. У цьому ракурсі вважаємо за доцільне висвітлити наступні важливі риси, властиві даному правовому утворенню.

По-перше, предмет його правового регулювання складає низка суспільних відносин, широка у своєму розмаїтті, об'єднана за засадничими змістовними критеріями: вони усі, так чи інакше, пов'язані з реалізацією єдиного конституційного права громадян – на користування природними об'єктами права власності народу України; вони усі виникають у єдиній галузі публічного адміністрування, яка стосується природокористування (охорони, використання та відтворення природних ресурсів). Тобто, як бачимо, це є сукупністю однорідних суспільних відносин, які мають

² Загальна теорія права : підруч. / Козюбра М. І. та ін. ; за заг ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 150.; Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 306.

³ Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін.; за заг ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. С. 140–141.; Загальна теорія права : підруч. / Козюбра М. І. та ін. ; за заг ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 149–150.; Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 304–305.; Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. С. 262–263.

спільні загальні цілі виникнення й об'єкт. Це вказує на можливість виокремлення в межах структури системи права самостійного правового утворення за предметною ознакою. Водночас, ці відносини є видом одночасно двох більш загальних категорій правовідносин: 1) пов'язаних в цілому із природокористуванням об'єктами різних форм власності; 2) пов'язаних із реалізацією усіх прав і свобод громадян. Інакше кажучи, якщо мова йде про одне з конституційних прав, на реалізацію яких спрямоване виникнення правовідносин, та певний з напрямків публічного адміністрування в межах окремої галузі, то, вочевидь, має місце окремий вид однорідних суспільних відносин як предмет правового регулювання. Відтак, бачимо, що це не може бути ані галуззю, ані підгалуззю права, оскільки відносини користування природними об'єктами народної власності входять до складу відносин користування природними ресурсами загалом, а відносини з реалізації права на користування природними об'єктами права власності народу України – до числа відносин одного з ними роду щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина загалом. Іншими словами, є ширші за предметом правового регулювання складники системи права, які за родом включають відносини у сфері реалізації названого конституційного права громадян. Необхідність же виокремлення з них інституту користування зазначеними об'єктами обумовлена достатньо широким спектром суспільних відносин, які ним регулюються, об'єднаних за родовими та видовими ознаками. Поза цим, вказане обумовлюється також наступною його властивістю.

По-друге, нормативно-правовий зміст зазначеного інституту складає розгалужена система нормативно-правових актів, спільна для відносин природокористування, яка, однак, містить правові норми, що становлять собою

підгрунття реалізації саме цього права. З цього приводу зауважимо, що оскільки ми ведемо мову про самостійне конституційне право, то, відповідно, механізм його реалізації та забезпечення повинен базуватись на нормативно-правовому масиві, безпосередньо присвяченому йому. Адже у протилежному випадку постає питання щодо рівня виконання норм Конституції України та забезпечення реалізації прав і свобод у державі. Якщо є право, то мають бути гарантії його дотримання та здійснення, які неможливі без відповідного нормативно-правового супроводу. А раз реалізація цього права повинна мати власний нормативно-правовий фундамент, то й відносини з цього приводу регулюються сукупністю норм права, яким властиві автономність, певна самостійність тощо. Поза вказаним, на відміну від галузей права, у теорії права не вимагається, щоб інститути права становили собою відокремлені та повністю автономні нормативно-правові бази. Натомість, правознавці наголошують на певному рівні їх самостійності та її відносному характері⁴. А отже, виходячи з усього вищезазначеного, в частині, яка стосується безпосередньо цього права, правові норми є самостійними, однак, оскільки це інститут, а не галузь/підгалузь права, то вони водночас становлять собою зміст ширших правових утворень. До того ж, науковці не заперечують можливості перебування одних і тих самих правових норм у складі різних правових інститутів. На нашу думку, важливішим є те, з якою метою та в яких цілях вони застосовуються. Відповідно, якщо роль правових

⁴ Загальна теорія права : підруч. / Козюбра М. І. та ін. ; за заг ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. С. 149.; Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін.; за заг ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. С. 140.; Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 305.

норм відрізняється, то це можна використати на користь їх одночасного віднесення до різних правових інститутів. Отже, самостійність права на користування природними об'єктами права власності народу України, необхідність формування механізму його реалізації та забезпечення, який має супроводжуватись власним нормативно-правовим підґрунтям, цілі та роль спільних для кількох інститутів правових норм, які у цьому контексті та з визначеною метою тлумачаться та застосовуються виключно як такі, що регулюють реалізацію означеного права (адже коли мова йде про конкретні відносини, відповідні нормативно-правові акти сприймаються і розуміються як такі, що їх регулюють, а можливість поширення ними впливу на інші суспільні відносини у такому ракурсі не має значення), а також розгалужена система нормативно-правових актів, представлена великою кількістю законів та підзаконних актів загального та спеціального характеру (які нами досліджуватимуться в окремій статті) доводять належність інституту користування природними об'єктами права власності народу України відповідної ознаки інститутів права, розглянутої нами вище та є другим аргументом на користь визнання його існування в межах системи права.

По-третє, з огляду на те, що, як ми зазначили вище, можна виділити правові утворення, які за змістом охоплюють поміж іншим сукупність правових норм, що регулюють реалізацію вказаного конституційного права, відповідно це не може бути підгалуззю. У такому разі мова йтиме про інститут чи субінститут. Але для субінститутів властивою є сфера впливу, обмежена деякими особливостями регулювання певного виду суспільних відносин⁵, що не можна

визнати властивим для структурної складової системи права України, присвяченої регулюванню відносин користування природними об'єктами права власності народу України, оскільки вона здійснює повноцінне регулювання визначеного кола суспільних відносин, а не їх певних особливостей.

Водночас, межі відокремлення між собою підгалузей, інститутів, субінститутів є занадто умовними⁶, оскільки існують масиви нормативно-правового матеріалу, які регулюють, з одного боку, вид суспільних відносин з точки зору реалізації конкретного конституційного права, яке здійснюється у ширшій галузі природокористування, що, з іншого боку, має власні різновиди, сформовані за видами природних об'єктів, для кожного з яких властиві власні нормативно-правове, інституційне та процедурне забезпечення. А це, у свою чергу, вказує на можливість подальшого виділення відокремлених правових утворень, пов'язаних із регулюванням відносин користування кожним природним об'єктом народної власності окремо. Але, щоб не вводити у юридичну термінологію категорії «субсубсуб...», якими буде перевантажено зміст наукових та нормативно-правових джерел та які ускладнюватимуть розуміння прочитаного, можна, залежно від необхідності наукового пізнання та удосконалення певної сукупності правових норм, кожного разу вести мову (стосовно окресленої проблематики) про інститут права.

Отже, у якості проміжного підсумку до викладеного, наголосимо на тому, що правове утворення в межах системи права, присвячене регулюванню відносин, які складаються у сфері користування природними об'єктами права власності народу України, доцільно

⁵ Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 306

⁶ Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. С. 61.

визначити як інститут права, що підтверджується проведенням аналізом, властивими йому ознаками інститутів права та притаманними йому особливостями.

Встановивши це, наступним варто з'ясувати місце цього інституту у системі права, тобто його належність до конкретних галузей права, а також його розміщення у їх структурі. Для цього зауважимо, що з питань користування природними об'єктами народної власності можуть виникати відносини, різні за змістом і правовою природою: адміністративні, екологічні, земельні, водні, гірничі тощо правові відносини. Вони відрізнятимуться, насамперед, за метою виникнення, змістом, суб'єктним складом, повноваженнями суб'єктів публічної адміністрації, які реалізуються у цих відносинах, та відповідними правовими нормами, які становитимуть собою засади виникнення, зміни і припинення цих відносин. Наприклад: адміністративним правом регулюються відносини, які виникають за участі суб'єктів публічної адміністрації з приводу адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на користування природними об'єктами права власності народу України; екологічним правом, стрижнем якого є упорядкування взаємовідносин між людиною та навколишнім природним середовищем, регулюватимуться відносини користування зазначеними об'єктами в тій частині, що стосується раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля, зокрема щодо виконання прав і обов'язків, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, їх відтворення, охорону, попередження їх виснаження, здійснення охоронних заходів, спрямованих на поліпшення стану природних об'єктів⁷ тощо; земельні, водні,

гірничі тощо галузі права регулюють відносини користування з точки зору дотримання правового режиму відповідних природних об'єктів, умов і порядку користування ними приватними особами, включаючи дотримання їх цільового призначення тощо. Тобто їх предмет пов'язаний з безпосередньою взаємодією суб'єкта права та природного об'єкта, а також, як відзначається у юридичній літературі, вони пов'язані із охороною, використанням та відтворенням конкретних видів природних ресурсів⁸ (даний висновок зроблено на основі узагальнення та за аналогією із підходом до визначення предмету земельного права, оскільки решта природоресурсних галузей мають ту ж сутність і призначення, але відрізняються лише за видом природного об'єкта). Загалом, розмежування екологічних та природоресурсних відносин, таких як земельні та інші, є нелегким питанням, оскільки предмети їх правового регулювання, сформульовані у наукових джерелах, переплітаються, що дає підставу окремим вченим вести мову про можливість їх визначення галуззю та її підгалузями права⁹, відповідно. Однак у ракурсі нашої статті питання розмежування цих галузей права по відношенню до відносин користування природними об'єктами народної форми власності не є вирішальним і піднімається виключно в ознайомчих цілях, з метою визначення належності вказаного вище правового

⁸ Мірошниченко А. М. Земельне право України: підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 15.; Шеремет А. П., Земельне право України : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 8.; Земельне право : навч. посібник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк ; за ред. О. І. Баїк. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. С. 12.

⁹ Ріпенко А. І., Пащенко О. М. Земельне право України : навч. посіб. Київ : ВД «Дакор», 2016. С. 17.

⁷ Рябець К. А. Екологічне право України : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 22–23.

утворення до певних різновидів інститутів права та подальшого визначення його місця у системі адміністративного права. Тому наведеної вище інформації для досягнення цілей нашого дослідження є достатнім.

У свою чергу, аналізуючи виділені у юридичній літературі види інститутів права, в окреслених вище цілях даний інститут можна охарактеризувати як складний, комплексний або міжгалузевий (дані терміни застосовуються у наукових джерелах як альтернативні, синонімічні назви для даного різновиду інститутів права), оскільки на високому рівні узагальнення його складають відособлені норми права різних галузей, що регулюють певну групу взаємозалежних суспільних відносин¹⁰. Так, як було розглянуто вище, усі відносини, пов'язані із користуванням природними об'єктами народної власності, регулюються різними галузями права залежно від того, який саме аспект реалізації конституційного права громадян, закріпленого у ч. 2 ст. 13 Конституції України¹¹, береться до уваги. Відповідно, оскільки мова йде про інститут права через притаманні йому ознаки і про охоплення ним норм різних галузей права, то зазначений інститут слід охарактеризувати не інакше, як міжгалузевий (комплексний, складний). У такому разі, щоб встановити його місце у системі права, доцільно визначати його місце у межах кожної із залучених галузей права, у яких він

одночасно перебуває у тій або іншій частині. А оскільки науковий інтерес нашого дослідження складає саме адміністративно-правова складова регулювання відносин реалізації права на користування природними об'єктами права власності народу України, то пропонуємо зупинитись на визначенні місця даного інституту саме в системі адміністративного права України, яка поділяється вченими на дві основні підсистеми: Загальне, положення якого мають основоположний та спільний для усіх галузей публічного адміністрування характер, та Особливе адміністративне право, структура якого обумовлена конкретними галузями та функціями публічного адміністрування і включає правові утворення, предмет правового регулювання кожного з яких обмежується однією з них¹².

Для виконання вказаного вище завдання, доцільно знов звернутись до класифікації інститутів права, яка за характером їх нормативного вмісту (тобто характеру положень, ідей, принципів, які він містить, та сфери їх поширення або ролі у регулюванні адміністративно-правових відносин) вирізняє загальні та спеціальні різновиди¹³ (така класифікація характерна для усіх структурних складових системи права, включаючи підгалузі, галузі тощо). За її допомогою інститут

¹⁰Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. С. 141.; Теорія держави і права : підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. С. 263.; Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 306.

¹¹Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹²Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук. Спец. 12.00.07. Харків, 2010. С. 97.; Адміністративне право України : навч. посіб. / за ред. В. В. Галунька. Херсон: Видавець Грінь Д. С., 2015. С. 22-23.; Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов та ін. Вид. 2-е, доп. Львів : СПОЛОМ, 2021. С. 49-50.; Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. С. 63.

¹³Теорія держави і права : підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. С. 263.

користування природними об'єктами права власності народу України можемо визначити як спеціальний інститут права, який на відміну від загальних, закладає правові правила, вимоги, принципи, які поширюються не на усі сфери діяльності публічної адміністрації¹⁴, а на конкретно визначену. Тобто, якщо, наприклад, інститути нормативних актів, адміністративних актів, адміністративного договору тощо становлять собою загальні засади їх застосування в усіх галузях публічного адміністрування¹⁵, то інститут користування природними об'єктами права власності народу України – лише у сфері природокоористування та по відношенню до реалізації даного права.

Враховуючи зазначену вище належність названого інституту права до категорії спеціальних, можемо підсумувати, що він займає місце у системі Особливого адміністративного права. Що стосується більш конкретного розміщення даного інституту у структурі зазначеної підсистеми адміністративного права, то, з огляду на запропонований Р. С. Мельником поділ, який спирається на досвід німецьких правознавців з окресленого питання¹⁶, його можна віднести до підгалузі, яка іменується правом охорони навколишнього природного середовища. Такий підхід можна обґрунтувати тим, що Закон України «Про охорону

навколишнього природного середовища»¹⁷ є одним з нормативно-правових актів загального характеру, який формує засади реалізації права громадян на користування природними об'єктами права власності народу України. Тим більш, що регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів є одним із завдань законодавства про охорону довкілля, що прямо закріплено у ст. 1 названого вище Закону¹⁸. Відтак, цілком логічним буде розглядати положення, якими урегульовано адміністративно-правові відносини, пов'язані з використанням природних ресурсів, в межах названої підгалузі Особливого адміністративного права.

Висновки. Підсумовуючи викладене у статті, зазначимо, що правове утворення, предметом регулювання якого є відносини користування природними об'єктами права власності народу України, становить собою міжгалузевий інститут права, який залежно від обраного аспекту цих відносин охоплює норми адміністративного, екологічного, земельного та інших галузей права та одночасно перебуває у тій або іншій частині у структурі кожної з них. Зі свого боку, правові положення, якими урегульовано адміністративно-правові відносини, пов'язані з реалізацією права громадян на користування природними об'єктами права власності народу України, становлять собою спеціальний інститут Особливого адміністративного права, який займає місце у межах його підгалузі під назвою «право охорони навколишнього природного середовища».

¹⁴Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. С. 62.

¹⁵Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. С. 62-63.

¹⁶Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. С. 62-63.; *Besonderes Verwaltungsrecht : ein Lehrbuch* / hrsg. von Udo Steiner. 5., neubearb. u. erw. Aufl. Heidelberg: Müller, Jur. Verlag, 1995. 982 S.; *Besonderes Verwaltungsrecht* / hrsg. von Eberhard Schmidt-Aßmann. 10., neubearb. Aufl. Berlin; New York: de Gruyter, 1995. 840 S.

¹⁷Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546.

¹⁸Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546.

The price of shares in the squeeze-out and sell-out procedures

Polosenko Kseniia

Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Squeeze-out and sell-out are procedures that impose rights and obligations on the majority shareholder (group of shareholders), minority shareholders and other participants. The determination of the price of the mandatory purchase/sale of shares is one of the important stages, which involves the supervisory board, the subject of the evaluation activity and the majority shareholder.

This article analyzes the conditions for the valuation of shares in accordance with the provisions of the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» dated September 17, 2008 No. 514-VI and the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» dated July 27, 2022 No. 2465-IX in comparison with foreign experience. The causes of legal disputes on this topic are also researched in view of judicial practice. Among them are: 1) involvement of the subject of evaluation activity and approval of the market value of shares by the supervisory board, which is influenced by the majority; 2) reluctance of the supervisory board to assist the minority in establishing a fair price for the purchase/sale of shares; 3) determination by the subject of evaluation activity of the market value of shares in the amount of the minority stake. The positions of the Supreme Court on this category of cases are outlined. As a result, directions for improving the legislation regulating the process of determining the price of shares in the squeeze-out and sell-out procedures have been proposed.

Ціна акцій в процедурах обов'язкового викупу та продажу акцій

Полосенко Ксенія Василівна

аспірантка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Вступ. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року № 514-VI (далі – Закон № 514), а також однойменний новий закон від 27.07.2022 року № 2465-IX (Закон № 2465), який набуде чинності вже 01.01.2023 року передбачає процедури обов'язкового продажу на вимогу мажоритарного акціонера (групи акціонерів) акцій решти акціонерів (сквіз-аут), а також обов'язкового викупу мажоритарним акціонером акцій міноритарного акціонера на вимогу останнього (сел-аут). За наслідками проведення сквіз-ауту і набуття мажоритарієм контролю

над товариством можна полегшити корпоративне управління: скоротити витрати на проведення загальних зборів, уникнути штрафів від регулятора ринку капіталів у випадку ненаправлення повідомлень акціонерам; вирішити корпоративні конфлікти, тобто суперечки між власниками акцій¹ за наявності ситуації, наприклад, блокування важливих

¹ Комплексні підходи для вирішення корпоративних конфліктів. *Sherman law company*. URL: <https://sherman.in.ua/kompleksni-pidhodu-dla-vurishenna-korporativnih-konfliktiv/> (дата звернення: 29.09.2022).

рішень товариства, корпоративного шантажу. А сел-аут може бути корисним інструментом для міноритарія за ситуації прийняття товариством рішення про не виплату дивідендів, що дозволить йому отримати справедливую компенсацію.² Але саме питання недосконалого законодавчого врегулювання механізму визначення справедливої компенсації – ціни обов'язкового викупу/продажу акцій є чи найбільшою проблемою для міноритарія в даних процедурах.

Темі визначення ціни акцій в процедурах сквіз-ауту та сел-ауту, а також захисту прав міноритарних акціонерів по даній категорії спорів приділили увагу: Я. Бабич, В. Ігонін, О.В. Кологойда, В. Лавринович, А. Павлинська, Р. Редька, А. Шматов, М. Ясинська та ін.

Метою статті є аналіз положень українського законодавства, які регулюють умови визначення ціни акцій при проведенні сквіз-ауту та сел-ауту в порівнянні з іноземним досвідом її визначення, а також дослідження причин виникнення даного напрямку правових спорів на основі судової практики.

Виклад основного матеріалу. Процедури сквіз-аут та сел-аут відносять до категорії обов'язкових за наявності вимоги однієї зі сторін. Як вказує В. Цікало обов'язковий викуп/продаж акцій є різновидом майнових корпоративних відносин, де за сквіз-ауту праву мажоритарія викупити акції решти акціонерів кореспондує обов'язок міноритарія продати власні акції, за сел-ауту ж навпаки, праву міноритарія продати акції кореспондує обов'язок мажоритарія їх викупити.³

² Squeeze-out і sell-out – прогресивні механізми закону без практичної реалізації. *ЮРИСТ&ЗАКОН*. № 36. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010801 (дата звернення: 29.09.2022).

³ Цікало В. Умови здійснення права акціонерів на викуп акцій з ініціативи товариства. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 3. С. 25–26. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/6.pdf> (дата звернення: 29.09.2022).

Згідно ст. 65² Закону № 514 домінуючий акціонер (з урахуванням кількості акцій, що належать йому та його афілійованим особам; або група акціонерів, що діють спільно) має право ініціювати процедуру сквіз-аут. Для цього йому необхідно проінформувати товариство, а також Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку про набуття домінуючого контрольного пакету акцій, який становить 95 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства. Після чого товариство має затвердити ринкову вартість акцій, що визначається суб'єктом оціночної діяльності та повідомити про результати мажоритарія. При цьому ринкова вартість визначається суб'єктом оціночної діяльності за одним зі способів, визначених ч.2 ст. 8 Закону № 514 та затверджується наглядовою радою товариства. Враховуючи ринкову вартість акцій, а також способи визначення ціни (як найбільша ціна акцій, за якою заявник вимоги, його афілійовані особи прямо або опосередковано набули контрольний пакет акцій за 12-місячний період до набуття домінуючого контрольного пакету акцій разом з датою такого набуття) – мажоритарний акціонер має обрати найбільшу та включити дану інформацію до публічної безвідкличної вимоги про придбання акцій в усіх власників акцій товариства. Наступними є етапи: накладання Національним депозитарієм України обмежень на здійснення операцій в системі депозитарного обліку акцій товариства, переказ коштів до банку на рахунок умовного зберігання (ескроу), бенефіціарами якого є міноритарні акціонери та переведення депозитарними установами прав на акції з рахунків міноритарних акціонерів на рахунок заявника вимоги. Для сел-ауту згідно ст. 65³ Закону № 514 вимоги щодо визначення

ціни акцій для обов'язкового викупу ті самі.⁴

Новий Закон № 2465 містить аналогічні норми щодо визначення ціни обов'язкового викупу/продажу акцій, за виключенням того, що для сквіз-ауту згідно ч.6 ст.9 незалежна оцінка акцій товариства має бути проведена на вимогу акціонера, якщо він є власником більше 1 відсотка простих акцій товариства з можливістю компенсації товариством витрат акціонера на проведення такої оцінки. В іншому випадку, суб'єкта оціночної діяльності залучає наглядова рада або рада директорів товариства, які і затверджують ринкову вартість акцій. До то ж стало обов'язковим рецензування звіту суб'єкта оціночної діяльності, оскільки на сьогодні діють загальні положення ст.13 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 року № 2658-III про рецензування звіту на запит особи.⁵ Не менш важливою є наявність у міноритарія можливості подати конкуруючу вимогу зустрічного викупу з ціною вищою на 5% від попередньої ціни (ст.96).⁶

Процедура оцінки акцій в Україні має відмінності від її здійснення закордоном. Так, в Грузії для оцінки акцій в процедурі сквіз-ауту суд за заявою мажоритарного акціонера залучає незалежного експерта або брокерську компанію. Хоча суд і не має

⁴ Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/conv#n714> (дата звернення: 29.09.2022).

⁵ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 29.09.2022).

⁶ Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20/conv#Text> (дата звернення: 29.09.2022).

спеціальних знань у цій сфері, однак це має забезпечити більшу незалежність оцінки акцій від впливу мажоритарія. В Німеччині схожа модель, однак спочатку міжоритарій визначає ціну викупу акцій, а потім додатково суд призначає одного/двох експертів для перевірки правильності її визначення мажоритарієм. В Чехії оцінка акцій здійснюється мажоритарієм з обов'язковим переглядом ціни Національним банком, до того ж є гарантія захисту прав міноритарія шляхом передбачення можливості звернення до суду для оскарження вартості акцій. В Литві також залучається центральний банк, який здійснює попереднє затвердження ціни викупу. Та гарантується право звернення до суду з метою перегляду оцінки, визначеної мажоритарієм, за умови, що процедура сквіз-ауту зупиняється до моменту визначення остаточної ціни. В Польщі на відміну від України, органом товариства, який призначає експерта, є загальні збори. Однак передбачено, якщо загальні збори цього не здійснили, то за клопотанням виконавчого органу компанії, це робить суд. Прямо передбачено і право звернення міноритарія до суду у разі його незгоди з ціною, визначеною експертом. У Великобританії у разі незгоди міноритарія з ціною, визначеною мажоритарієм, суд може зобов'язати останнього викупити акції за іншою вищою ціною, якщо встановить несправедливість ціни. Найбільш збалансованою видається модель визначення ціни в Австралії. Так, ціна викупу акцій визначається мажоритарієм з обов'язковою перевіркою її Комісією з цінних паперів та інвестиції за заявою ж самого мажоритарія, після чого у міноритарія є можливість погодитись або заперечити ціну. Якщо мажоритарій отримує від міноритарія заперечення з різницею в ціні більше 10%, сам мажоритарій зупиняє процедуру викупу та звертається до суду з вимогою

затвердити ціну викупу акцій, якщо визнає її справедливою.⁷

Слід зазначити, що в країнах ЄС, процедура сквіз-аут застосовується при зміні типу компанії з публічної на приватну.⁸ Через, що в Україні є проблемним застосування для приватних акціонерних товариств середнього біржового курсу для визначення ринкової вартості акцій товариства. Хоча деякі країни, такі як Бельгія та Німеччина, також скористалися правом розширити рамки застосування сквіз-ауту і в приватних акціонерних товариствах.⁹

Щодо визначення ринкової вартості акцій суб'єктом оціночної діяльності, то є ряд проблем. З урахування судової практики можна виокремити наступні:

Одним із завдань наглядової ради – це захист акціонерів товариства, вона має

⁷ Ігонін В., Шматов А. Ціна сквіз-ауту: в пошуках справедливості. *Юридична газета online*. 2019. № 8 (662). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/cina-skvizautu-v-poshukah-spravedlivosti.html> (дата звернення 29.09.2022).

⁸ Кологойда О., Маленко О. Правові аспекти оцінки ринкової вартості акцій у процедурах squeeze-out та sell-out. *Право України*. 2019. № 8. С. 170. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/807/736%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B9%D0%B4%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.pdf> (дата звернення: 29.09.2022).

⁹ Посикалюк О.О. Механізм примусового продажу акцій squeeze-out: досвід ЄС та перспективи впровадження в законодавство України. Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць / за заг. ред. Ю.В. Білоусова. Хмельницький: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. Хмельницький університет управління та права. 2015. С. 1–2. URL: https://www.researchgate.net/publication/308936655_MECHANIZM_PRIMUSOVOGO_PRODAZU_AKCIJ_SQUEEZE-OUT_DOSVID_ES_TA_PERSPEKTIVI_VPROVADZENNA_V_ZAKONODAVSTVO_UKRAINI (дата звернення: 29.09.2022).

забезпечити рівний захист акціонерів і рівне ставлення до них незалежно від розміру пакету акцій, що їм належить. Однак наглядова рада обирається загальними зборами і членами наглядової ради є акціонери, їх представники та/або незалежні директори, де очевидно, що вирішальну роль тут відіграє мажоритарій. Враховуючи, що даний орган уповноважений залучати суб'єкта оціночної діяльності та затверджувати ринкову вартість акцій, міноритарій вже перебуває в невідповідному становищі (постанова Верховного Суду від 17.02.2021 року у справі №905/1926/18).

По даній категорії судових справ, де під сумнів ставиться ціна обов'язкового продажу акцій, відповідачі у відзиві аргументують свою позицію тим, що члени наглядової ради не наділені спеціальними знаннями у сфері оцінки майна, що знімає вину з наглядової ради при затвердженні ринкової вартості з урахуванням «неправильної» оцінки, здійсненої суб'єктом оціночної діяльності. Однак Верховний Суд стоїть на позиції, що наглядова рада має вживати всіх належних заходів для запобігання завданню шкоди міноритарним акціонерам при визначенні ціни ринкової вартості акцій в процедурах обов'язкового викупу, тобто затвердження наглядовою радою оцінки акцій не має бути формальним процесом. У вже згадуваній справі, для наглядової ради була очевидно занижена ціна у звіті про оцінку, оскільки вона знала дані річної фінансової звітності товариства: його власний капітал та нерозподілений прибуток.¹⁰ Як наслідок, прикладом може бути справа № 908/3492/19, де справедлива

¹⁰ Постанова Верховного Суду у справі № 905/1926/18. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?rgnum=95573646&red=10000320f3b4b3a37c5c1612a976de2b00eec0&d=5> (дата звернення: 29.09.2022).

ціна примусового викупу акцій за розрахунками позивача відрізнялася майже в 50 раз від справедливої¹¹, що є суттєвою проблемою для міноритарія.

Ринкова вартість акцій визначається ускладі пакету акцій міноритарія. По-перше, наглядова рада самостійно ставить до суб'єкта оціночної діяльності вимогу оцінити акції у розмірі пакету акцій міноритарія. А по-друге, сам суб'єкт оціночної діяльності пояснює здійснення оцінки тим, що об'єкт оцінки не може бути іншим, ніж у складі пакету акцій міноритарія, бо саме він підлягає обов'язковому викупу. Крім того, законодавство не регулює правила обрання об'єкта оцінки, жоден з методичних підходів не є обов'язковим згідно Національного стандарту №1, та Національного стандарту №3.¹² В той же час, Верховний Суд в постанові від 17.02.2021 року у справі № 905/1926/18 вказав, що суб'єктом оціночної діяльності має застосовуватись майновий метод (як єдиний або поряд з іншими: дохідний, порівняльний), тобто розрахунок ринкової вартості акції при сквіз-ауті має визначатись у складі пакету загальною кількістю 100% від статутного капіталу за формулою: ринкова вартість чистих активів поділена на загальну кількість простих акцій товариства.¹³

Наведені проблемні моменти у визначенні ціни акцій суттєво впливають на

процедури обов'язкового викупу/продажу акцій. Якщо в сел-ауті викуп є добровільним, то при сквіз-ауті відбувається примусове відчуження акцій міноритарія. Як зауважує Верховний Суд, від справедливої ціни акцій залежить законність процедур. У випадку ж сквіз-ауту має бути дотриманий критерій пропорційності, а саме баланс між метою позбавлення права власності та інтересами міноритарія, тому ціна викупу акцій має бути справедливою. Недотримання такого критерію, буде тягти за собою порушення ст. 41 Конституції України та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод з причин позбавлення права власності на акції без виплати розумної компенсації, яка відповідає реальній їх вартості.¹⁴ Адже не випадково на перший проект Закону України «Про акціонерні товариства», який передбачав сквіз-аут у 2011 році було накладено вето; та, як в Україні, так і в інших країнах поставало питання взагалі конституційності сквіз-ауту.¹⁵

Висновки. Розглядувана в даній статті проблематика визначення ціни обов'язкового викупу/продажу акцій є актуальною для міноритарія на сьогоднішній день. Як вказує Р. Редька до 2020 року судові спори з міноритарієм не несли суттєвий ризиків для мажоритарія, наразі ж Верховний Суд став на бік міноритарія.¹⁶ Однак, визначення судовою практикою нових вимог

¹¹ Ухвала Господарського суду Запорізької області у справі № 908/3492/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106302813> (дата звернення: 29.09.2022).

¹² Рішення Господарського суду Запорізької області у справі № 908/998/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/97557110/> (дата звернення: 29.09.2022).

¹³ Постанова Верховного Суду у справі № 905/1926/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95573646> (дата звернення: 29.09.2022).

¹⁴ Постанова Верховного Суду у справі № 905/1926/18.

¹⁵ Squeeze-out: конституційний чи не зовсім? Sayenko&Kharenko. 2020. URL: <https://sk.ua/uk/publications-uk/squeeze-out-konstitutsiini-chi-ne-zovsim/> (дата звернення: 29.09.2022).

¹⁶ Редька Р. У процедурі сквіз-ауту суди переходять на бік міноритаріїв. *Дія Cimi*. 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/analytcs/206681_chi-vartosporiti-z-mnoritaryami (дата звернення: 29.09.2022).

до сквіз-ауту щодо визначення ціни акцій, порядок визначення якої є аналогічним і для сел-ауту, не дає підстав залишати прогалини в законодавстві. Тож, законодавець має вдосконалити процес визначення ціни обов'язкового викупу/продажу акцій,

зокрема шляхом конкретизації визначення ціни акцій у складі повного пакету акцій товариства, а не лише міноритарія, а також методи їх оцінювання та дані або показники, що можуть впливати на визначення ціни.

NOTES

Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)
Issued quarterly
Passed for printing: 26.08.2022